STAVOVI ULEME

O GAZALIJEVOJ KNJIZI

IHJA ULUMUD-DIN

ABDULLAH IBN SALIM EL-BETATIJ

ALI HASEN ALI ABDUL-HAMID

Naslovi knjige:

STAVOVI ULEME
O GAZALIJEVOJ KNJIZI
IHJA ULUMUD-DIN

Naslovi orginala:

كِتَابُ الغَزَالِي الإِحْيَاءُ فِي المِيزَانِ

كِتَابُ إِحْيَاءُ عُلُومِ الدِّينِ فِي مِيزَانِ العُلَمَاءِ وَالمُؤَرِّخِينَ

Autori:

Šejh Abdullah ibn Salim el-Betatij

Ali Hasan Ali Abdul-Hamid

Prijevod:

Emir Demir, prof.

Redaktori prijevoda

Mr. Muhamed Mehanović

Mr. Elvedin Huseinbašić

Lektor i korektor:

Sumeja Đurić

DTP i Dizajn korice:

Teufik Mešić

كِتَابُ الغَزَالِي الإِحْيَاءُ فِي المِيزَانِ

GAZALIJEVA KNJIGA
IHJA ULUMID-DIN
NA VAGI

Šejh Abdullah ibn Salim el-Betatij

Sarajevo, 1429/2008. godine

GAZALIJEVA KNJIGA IHJA ULUMID-DIN NA VAGI[1]

Veliki učenjak Ebu Hamid el-Gazali (umro 505. h.g.) uživao je ogroman ugled i dobar glas. O njemu se nadaleko čulo. Nakon njegove smrti nije bilo nikoga ko nije znao za njega, čuo o njemu ili čitao njegova djela.

Napisao je brojna djela, a imao je veliko učešće u predavanjima i edukaciji. Nadmašio je svoje vršnjake. Diskutirao je sa velikanima i bio je uvijek superioran. Svi su bili saglasni oko njegovog stepena imameta.

Ovdje neću predstavljati biografiju ovog učenjaka, kao što je običaj, jer je njegova reputacija dovoljna. Knjige o biografijama, generacijama učenjaka, historiji i događajima ispunjene su njegovim životopisom. Ko želi da izuči njegov život, neka čita te knjige.

Međutim, želim ukazati na to da postoji pretjerivanje kod pojedinih koji su pisali njegov životopis prešavši granicu koje se potrebno držati prilikom pisanja biografija učenjaka.

---

1 Članak u časopisu "El-Džundijj el-Muslim napisao šejh Abdullah ibn Salim el-Betatij Štampano: 1. 5. 2004.

Jedan takav navod izrekao je učenjak šafijskog mezheba El-Isnai': *"On je duhovni pol egzistencije i sveobuhvatni blagoslov za sve što postoji. On je duh spasa za vjernike, put koji vodi zadovoljstvu Milostivog. Putem njega Allahu se približava svaki iskreni, a mrzi ga samo nevjernik ili otpadnik."*[2]

Ovaj navod prenosi grupa šafijskih biografa. Trebalo je da ga ukore zbog toga ili, u najmanju ruku, ignoriraju ili odbace. Međutim, kod mene preovladava mišljenje da su oni imali neke ciljeve, a jedan od najuočljivijih jeste odbiti svakog onog ko je pokušao kritizirati Ebu Hamida el-Gazalija, Allah mu se smilovao. Neka je Allah na pomoći!

Međutim, zastat ću na njegovoj poznatoj knjizi *Ihja ulumid-din* i usmjeriti svjetlo na njen sadržaj, iznoseći navode imama o njoj, pojašnjavajući njen status kod njih i želeći od Allaha, azze ve dželle, nagradu za savjetovanje ummeta.

---

2 Od njega ga prenosi, pripisujući ga njemu, Hidajetullah u knjizi *Tabekatuš-šafiijje*, str. 94-95. Također, ovaj navod prenosi El-Isnevi, ali ga ne pripisuje nikome u djelu *Et-Tabekat*, 2/344. Ibn es-Subki je ovaj navod preoblikovao i učinio ga veoma sličnim njemu nakon što je zadržao njegovu srž, u djelu *Tabekatuš-šafiije el-kubra*, 6/199-201. U tome ga je slijedio Ebu Džafer el-Hejsemi el-Mekki u knjizi *El-I'alam bi kavatil-islami*. Pogledaj: *El-Džami'a fi elfazil-kufri*, str. 168.

Čovjek se može zapitati o razlogu zbog kojeg smo odlučili govoriti, između ostalih njegovih knjiga, upravo o ovoj knjizi.

Odgovor glasi: Knjiga *El-Ihja* zadobila je ugled i raširena je kao nijedna druga njegova knjiga. Stoga, kada vidiš koliko su prijepisi rukopisa ove knjige rašireni po svjetskim bibliotekama, gotovo da ćeš kategorički zaključiti da svaka biblioteka, javna ili privatna, neizostavno sadrži primjerak *El-Ihjaa*, što nije slučaj s njegovim drugim knjigama.

Osim toga, za knjigu *El-Ihja* bila su vezana pitanja i događaji na nivou islamskog svijeta. O tome će biti govora kasnije, inšallah.

Pažnju mi je skrenula velika medijska pompa koja propagira i širi ovu knjigu, a posebno kod sufija. Neki od njih uče je napamet. Neki su je pročitali dvadeset pet puta. Neki su je prepisali četrdeset puta. Jedna od raširenih fraza kod njih jeste i ova: *"Ko nije pročitao Ihja, nema stida."* Rekli su: *"Vrijednosti Ihjaa su nebrojive.* Neki su pretjerali, da nas Allah sačuva, kada su rekli: *"Ihja je gotovo Kur'an."* Rekli su: *"Ihja je najuzvišenija islamska knjiga o poznavanju dozvoljenog i zabranjenog. U njoj su objedinjene vanjštine propisa, a zašla je u duhovne pojedinosti koje su isuviše istančane za shvatanje.* Također, pretjerane su i riječi šejha Ebu

Muhammeda el-Kazarunija o ovoj knjizi: *"Kada bi sve nauke bile poništene, mogle bi se ponovno izvući iz El-Ihjaa."* Neki su od Ibn Burhana, metodologičara islamskog prava, Ahmeda b. Alijja b. Muhammeda (u. 518.) zatražili da im komentira *El-Ihja*, a on se opravdavao nedostatkom vremena. Potom su mu spomenuli polovinu noći, pa je prihvatio.[3] Abdul-Kadir el-Ajderus (u. 1038.) napisao je knjigu koju je nazvao *Ta'riful-ahja bi fedailil-Ihja* u kojoj je, prelazeći svaku mjeru, pretjerano iznosio pohvale o *Ihjau*.

Ovo pretjerano veličanje, a brojne slične primjere izostavio sam bojeći se oduljivanja, privlači pažnju čitatelja, a posebno ako se zna da knjige sunneta kod ovakvih nisu zadobile sličan respekt.

3 Pogledaj: *Tabekatuš-šafiijje el-kubra*, Ibn es-Subkija, 6/30-31.

Ebu Hamidova ličnost u znanju i vladanju

Većina pisaca odlučivala se na pisanje zbog briga koje su im okupirale misli, a te svoje misli i razmišljanja stavljali su na papir, u knjige.

Taj osjećaj koji okupira ljudsku misao produkt je naslijeđa koje se nagomilalo tokom vremena traganja za znanjem i učenja. Stečene sposobnosti, naučno i moralno dostignuće, jasno se odslikava na djelima i spisima svakog čovjeka.

Poznato je da je Gazali, a i drugi predvodnici apologetike, tokom svog naučnog života prošao kroz nekoliko prevrata, a i u svojoj duhovnoj nadgradnji kroz različite etape. To je činjenica koja se jasno uočava u različitosti sadržaja njegovih spisa i knjiga.[4]

U svojoj knjizi *El-Munkizu min ed-dalal* spominje da je bio zbunjen u pogledu svoga stanja i vjerovanja, te da je iz sumnje u čulima pojmljivim stvarima prešao na sumnju u razumskim činjenicama.

4 Rekao je Ibn Rušd mlađi o Gazaliju: *"Nije se pridržavao određenog mezheba u svojim knjigama, nego je sa ešarijama – ešarija, sa sufijama – sufija, a sa filozofima – filozof. " Faslul-mekal ve takriru ma bejne eš-šeri'ati vel-himeti min el-ittisal,* str. 30. Zehebi je rekao: *"Gazali je mnogo griješio i bio je kontradiktoran u svojim spisima. Ulazio je u filozofiju. Često je sumnjao. Ko promotri njegove racionalne knjige vidjet će čuda." Tarihul-islam*, str. 128.

Potom je zaključio da spoznaja istine ne prelazi četiri grupacije: apologetičari, ezoteričari, filozofi i sufije.

O sebi spominje da je ronio po morima ove četiri grupacije sve dok nije sakupio njihove nauke i sagledao sve što se u njima skriva i tako ih se do vrhunca zasitio. Potom je počeo iznositi neistinito i otklanjati neispravno, da bi na kraju završio na putu tesavvufa.

Međutim, na kraju života nije našao željeno na ovome putu koji je branio i o čijim je postavkama pisao, da bi naposljetku, kao što je poznato, izrazio naklonost prema putu sljedbenika hadisa. Umro je, a na njegovim prsima bio je Buharijin *Sahih*.

Zbog ovog vaganja između različitih pravaca, učenjaci su u Gazalijevim knjigama naišli na stvari u koje nije dozvoljeno vjerovati, a niti o njima šutjeti. Govorili su o njemu, njegovim knjigama i upozoravali na njih. To je postalo poznato i običnim ljudima, a kamoli učenjacima. Neki koji su govorili o tome bili su njegovi učenici i savremenici. Učenjaci islama žestoko su kritizirali njegov govor, a o Gazaliju i njemu sličnim iznijeli su poznate navode. Kritizirali su ga i učenici Ebu el-Me'alija: Ebu el-Hasen el-Merginani, Ebu el-Hasen b. Sukker, Ebu Amr b. es-Salah, Ebu Zekerijja i drugi.

Kritizirao ga je i Ebu Bekr et-Tartuši, kao i Ebu Abdullah el-Maziri, Ibn Hamdejn el-Kurtubi, koji je napisao posebnu knjigu o tome, te njegov učenik Ebu Bekr Ibn el-Arebi, koji je rekao: *"Naš šejh Ebu Hamid ušao je u srž filozofa, a zatim je pokušao da od njih izađe, ali nije mogao."* Kritizirali su ga i Ebu el-Vefa b. Akil, Ebu el-Feredž b. el-Dževzi, Ebu Muhammed el-Makdisi i drugi. Također, o njemu su govorili El-Kerderi i drugi istomišljenici Ebu Hanife.

Najveća stvar o kojoj su govorili imami valorizatori u pogledu Ebu Hamida jeste njegova suglasnost sa sabejcima filozofima, iako je on kasnije dao repliku filozofima i pojasnio njihovu slabost i nevjerstvo, te pojasnio da njihov pravac ne vodi ka istini. Također, dao je odgovor i apologetičarima preferirajući pravac meditacije i tesavvufa. Ali, kada nije zadobio ono što je tražio putem ovih pravaca, ostao je neopredijeljen, a zatim izrazio naklonost prema pravcu sljedbenika hadisa. Umro je izučavajući zbirke Buharije i Muslima.[5]

5 Vidi: *Es-Safedijje*, šejhul-islama Ibn Tejmijje, 216-219. Pogledaj: *Nakdul-mentik*, str. 56. Šejhul-islam, Allah mu se smilovao, spominje da je prijekor ljudi prema Gazaliju bio veliki zbog sličnosti onoga što je napisao s mišljenjima nevjernika. On je to izrazio islamskim frazama i sufijskim naznakama. *Es-Safedijje*, str. 234.

Ebu Hamid el-Gazali, Allah mu se smilovao, imao je velikog upliva u uvođenje logike u nauke muslimana. Kod njega su se zadržali ostaci nauka prvaka od kojih se nije mogao očistiti. One su na njega utjecale i usmjeravale ga. Čak su te nauke upravljale njegovim tesavvufom u zadnjim etapama.

Rekao je šejhul-islam Ibn Tejmijje (u. 728. h.g.), Allah mu se smilovao: *"Muslimanski teoretičari neprestano pišu s ciljem pobijanja stavova filozofa u pogledu logike. Oni pojašnjavaju njihove greške. Nijedan muslimanski teoretičar nije se osvrtao na njihov pravac. Čak su ešarije, mu'tezili, kerramijje, šiije i ostale grupacije teoretičara prekoravali ovaj pravac i pojašnjavali njegovu neispravnost. Prvi koji je pomiješao govor filozofa sa temeljnim postavkama muslimana bio je Ebu Hamid Gazali. O njemu su učenjaci govorili, a spomen toga bi se dosta oduljio."*[6]

Gazali je iznio mišljenje da je obaveznost proglasiti nevjernicima islamske filozofe, kao što su bili Ibn Sina, El-Farabi i njima slični,[7] ali je on sam iz navoda Ibn Sinaa crpio svoj govor, tako da je rečeno: *"Obolio je od knjige Lijek."*

Činjenicu Gazalijevog potpadanja pod utjecaj filozofa i njegovu istrajnost u tome negira samo onaj

6 *Medžmu'ul-fetava*, 9/230-231.
7 *El-Munkizu min ed-dalal*, str. 47.

koji se oholi. Grupa učenjaka mu je to potvrdila, kao što su Et-Tartuši, El-Maziri, Ibn el-Arebi, Ibn el-Dževzi, Ibn es-Salah, šejhul-islam Ibn Tejmijje, Zehebi, Ibn Kesir i mnogi drugi.

Ibn Tejmijje, Allah mu se smilovao, rekao je: *"Njegov govor predstavlja prijelaz između muslimana i filozofa. U njemu ima filozofije pomiješane sa islamom, a i islama pomiješanog sa filozofijom. Uveliko je respektirao asketizam i više mu pridavao pažnje nego tevhidu s kojim su došli poslanici, a tevhid označava robovanje Allahu Jedinome, Koji sudruga nema, i napuštanje robovanja drugima mimo Njega. Jedanput sam o tome razgovarao sa uglednim šejhom koji ima spoznaju, vladanje i znanje, i on je rekao: 'Ebu Hamidov govor te privlači, a zatim, iz etape u etapu, počneš za njim ići da bi na kraju završio na ničemu.'"*

Oni koji su se povodili za Ebu Hamidom i oponašali ga u njegovim postupcima, kao što su Ibn Seb'in i Ibn Arebi, jasno su se izrazili o suštini onoga do čega su došli, a to je – postojanje je jedinstveno (vahdetul-vudžud/panteizam). Oni su znali da se Ebu Hamid u tome sa njima ne slaže, pa su ga proglasili slabim i pripisali mu da je ograničen Šerijatom i razumom.

Ebu Hamid je na poziciji između muslimanskih učenjaka i filozofa. Muslimanski učenjaci prekoravali su ga zbog učešća u filozofiji u onome u

čemu se suprotstavljala vjeri islamu, a filozofi su ga prekoravali zbog onoga što je kod njega preostalo od islama i zato što se u potpunosti nije odrekao islama preuzimajući mišljenja filozofa.

Zato je Ibn Rušd mlađi spjevao o njegovoj neodlučnosti između filozofije i islama:

"Kad u Jemen dođe – Jemenac,
a Adnanija je ako sretne Medinjanina."

Ebu Nasr el-Kušejri i drugi prekorili su ga zbog filozofije. O njemu su spjevali poznate stihove u kojima su rekli:

"Odričemo se pred Allahom skupine
koja je oboljela od knjige Lijek;
koliko puta sam rekao:
O ljudi, vi ste na rubu provalije
iz koje spasa nema!
Kada su potcijenili naše upozorenje,
vratili smo se Allahu onako kako treba,
a oni su umrli na Aristotelovoj vjeri,
a mi smo živjeli na sunnetu Mustafe."[8]

8 *En-Nubuvat*, 1/382-392.

Njegova opijenost knjigom *Lijek* ušla je u njega tako što je slijedio pravac filozofa, kada ga je želio ispitati i prečistiti, kako to spominje o sebi. Isto se odnosi na knjigu *Resailu ihvanis-safa* koja predstavlja ezoterijsko djelo. Zakoračio je u loše nauke uz neznatnu prosvijećenost u pogledu predaja i slabo shvatanje mahana hadisa, ulazeći u rizik od čijih posljedica nije bilo sigurnosti, a Allah je Onaj Koji upućuje.

Zehebi (u. 748. h.g.), Allah mu se smilovao, kaže: *"Napisao je knjigu u kojoj kori filozofe pod nazivom Et-Tehafut. Otkrio je njihove slabosti, a sa njima se slagao na nekim mjestima misleći da je to istina ili da je u suglasnosti sa vjerom islam. Međutim, nije imao znanja o predajama, niti iskustva sa vjerovjesničkim sunnetima koji sude razumu. Bilo mu je drago stalno gledanje u knjigu Resailu ihvanis-safa koja je predstavlja smrtonosnu bolest, prelaznu šugu i smrtonosni otrov. Da Ebu Hamid nije bio veoma inteligentan i iskren, propao bi."*[9]

Gazali, Allah mu se smilovao, bio je imam u fikhu, usulu, logici i raspravi. Međutim, nije dobro poznavao tri nauke:

9 *Es-Sijer*, 19/238. Njegove riječi *"iskren"* su pohvala nakon koje treba reći da to mi mislimo, a u Allahovo ime nikog ne hvalimo. Činjenica da je bio inteligentan nije dovoljna za kretanje putem sljedbenika zablude i odmetništva, jer to ne predstavlja mjesto pokusa. Ponekad velika inteligencija odvede u propast i ne koristi. Sačuvan je samo onaj koga Allah sačuva.

Prva: **Znanje ispravnog islamskog vjerovanja.**

Nije se dugo bavio ovim znanjem, niti vršio njegovu valorizaciju, tako da je za njega učenjak malikijskog mezheba Ebu el-Hasen el-Muntesir rekao: *"Gazali je imam u fikhu, osrednji je u usulul-fikhu, a slab je u pitanjima islamskog vjerovanja."*[10]

Pojašnjenje razloga njegove slabosti u ovom znanju prepuštamo imamu El-Maziriju Ebu Abdullahu Muhammedu b. Alijju et-Temimiju es-Sikilliju (u. 536. h.g.) koji kaže: *"Pisao je o temeljima vjerovanja, ali nije imao široko znanje o tome. Shvatio sam razlog njegovog nepoznavanja – on je iščitavao filozofske nauke prije nego što je naširoko ušao u izučavanje temelja vjere. Iščitavanje filozofije učinilo ga je smionim prema značenjima i temeljima vjere i davalo mu olakšanje da izvrši napad na stvarne činjenice. Neki njegovi prijatelji upoznali su me da se stalno bavio knjigom Resailu ihvanis-safa. U ovom zadnjem vremenu postojao je čovjek filozof koji se nazivao Ibn Sina. Njegovo poznavanje filozofije odvelo ga je do toga da je pokušao temelje vjerovanja povratiti na filozofiju. Uvidio sam da se Gazali oslanjao na njega u većini naznaka vezanih za filozofske nauke."*[11]

10 Pogledaj *El-Mi'jar el-mu'rib*, 12/184.

11 Pogledaj *Tarihul-islam*, Zehebi, 120-121; *Es-Sijer*, 19/341; *Tabekatuš-šafiijje el-kubra*, 6/241.

Druga: **Znanje o hadisu.**

Imao je veoma skučeno znanje o hadisu, pa čak ga nikako nije ni poznavao, jer za njim nije ni tragao, niti je iko od njegovih učitelja bio poznat po ovoj nauci. On je to sam potvrdio, a to potvrđuju čak i oni koji ga pretjerano vole.

Ibn es-Subki sastavio je jedno čitavo poglavlje u kojem je objedinio hadise kojima nije našao lance prenosilaca, a koje spominje Gazali u *Ihjau*. Ukupno ih je bilo 943.[12] To su hadisi za koje nema lanca prenosilaca, a nije se doticao slabih hadisa. To su hadisi u njegovoj knjizi *El-Ihja* bez osvrta na njegove ostale knjige.

Treća: **Znanje o gramatici.**

Neispravnost je često nastajala u njegovom govoru sa aspekta gramatike. To je sâm za sebe rekao, jer se njome nije bavio. Kasnije je svakome onome koji naiđe na kakav propust u njegovim knjigama dao pravo da napravi ispravke, kao što to od njega prenosi šejh Ebu el-Hasan Abdul-Gafir b. Ismail el-Farisi u knjizi *Es-Sijaku li tarihi Nejsabur*.[13]

Međutim, ovo neznanje ne šteti ukoliko izvlačenje propisa nije sazdano na gramatici. Skupina velikih

12 *Tabekatuš-šafiijje el-kubra*, 6/287-289.

13 *Es-Sijer*, 19-326. *Tarihul-islami*, Zehebi, 188.

učenjaka bila je poznata po devijacijama u govoru, ali im je bilo priznato vodstvo u naukama.

Istina je da nema povoda za iznošenje negativnosti o Gazalijevoj knjizi sa aspekta jezičkih devijacija u govoru, jer se njegovi izrazi u vanjštini odlikuju po čvrstini i kvalitetu sa najboljim izrazom kojim ljudi mogu govoriti i najjasnijim načinom koji knjiga može sadržavati.

Snaga lijepe jezičke forme i retorika sprečavaju nas da se opterećujemo tumačenjem njegovog izraza suprotno njegovoj vanjštini, koja nam prvo pada na pamet, jer Ebu Hamid nije bio nemoćan pronaći odgovarajuću riječ. Zagovaranje ovoga smatra se izlaskom izvan okvira onoga što je sam Gazali želio reći.

Oni koji su pristrasni Ebu Hamidu nisu negirali da u njegovim knjigama ima ružnih i negativnih izraza koje pametnom nije dozvoljeno izgovoriti, a kamoli biti uvjeren u njihovu ispravnost ili po njima postupati. Oni prema tome imaju dva stava.

Prvi stav: Stav grupacije koja je negirala pripisivanje ovih knjiga njemu i koja je u potpunosti odbacila mogućnost da su njegove. Odrekla se njihovog sadržaja i ustvrdila da su te knjige njemu pripisane. Primjer za to može se uzeti iz onoga što je rečeno u knjizi *Bidajetul-hidaje* ili knjizi *El-Madnunu bihi 'ala gajri ehlili* i sl.

Drugi stav: Stav grupacije koja se fokusirala na tumačenja i različite vrste pronalaska izlaza kako bi se njegov govor protumačio na najbolji način shodno njihovom uvjerenju, respektu i veličanju Gazalija. Primjer za to nalazi se u postupku Zekerijaa el-Ensarija (u. 926. h.g.) kada je branio Gazalija u pogledu njegove poznate fraze: *"Nije moguće da bude bolje nego što jeste (misli na stvaranje stvorenja)."* Ovo je jedan od izraza zbog kojeg su ga neki učenjaci proglasili nevjernikom. Njegova pristrasnost i pretjerivanje u pogledu Ebu Hamida naveli su ga da proglasi nevjernikom onoga ko ne zastupa njegovo uvjerenje.[14] Isto je postupio Ibn Hadžer el-Hejtemi el-Mekki (u. 974. h.g.).[15]

Gazali je objedinio suprotne nauke iz jednog aspekta, a bio je nemaran prema naukama koje su bile daleko važnije od njih iz drugog aspekta. Ove stečene nauke su kod njega formirale nesrodnu mješavinu spoznaje koja ga je odvela u zbunjenost.

Također, ova stečena naučna osobina pojavila se jasno i u njegovim spisima, a ono što je stekao tokom svoga života nije u potpunosti od sebe udaljio, niti je to u potpunosti prihvatio. Uzimao je sa svih strana

14 Pogledaj *El-Ia'lamu vel-ihtimam bi džem'il-fetava šejhil-islami*, Zekerijja el-Ensari, 369.

15 *El-Fetava el-hadisijje*, 41.

i sastavljao svoje nauke i iskustvo. Pokušavao ih je približiti ne imavši podloge za to u stanju udaljenosti od prenesene vjerovjesničke upute.

Tome treba dodati i činjenicu da je Gazali svoje spoznajne nauke izlagao pred sufijsko otkrovenje (kešf) koje je kod njega predstavljalo pokusno stjecište za razlikovanje ispravnog od neispravnog. Zato se on u *Ihjau* veoma često poziva na otkrovenje, a većinom je napadao svoje protivnike zbog njihovog zanemarivanja postizanja stepena otkrovenja, pa oni zato nisu shvatali njihov govor.

Ovo što je prethodno pojašnjeno samo je uvod da se zastane nad naučnim i spoznajnim aspektom kod Ebu Hamida el-Gazalija, a važnije je od toga zastati nad aspektom vladanja i sufizma koji je odabrao za sebe kao put spasa, uzimajući ga poslije toga za suca za svaku stvar.

Etapa vladanja (period meditacije i tesavvufa)

Gazali nije bio odskora vezan za tesavvuf, već je u njemu imao dugotrajno iskustvo. Prvi koji je u Gazaliju posijao sjeme sufizma bio je siromašni sufijski učitelj koji je preuzeo brigu o njemu kao siročetu poslije smrti njegovog oca. On je bio prijatelj njegovog oca koji je Gazalija i njegovog brata Ahmeda oporučio ovom čovjeku da bi preuzeo njihov odgoj.

Dani su Gazaliju prolazili u hanikahima i tekijama sve dok se nije osposobio da ukroti svoju dušu i da stekne ono što želi od sufizma putem meditacije i vježbanja.

Gazali je za postizanjem vlastitog savršenstva i iluminacije krenuo pustim putem, a to je podrobnije opisao Ibn es-Subki koji je kod eš'arija i sufija uživao veliki ugled, što je učinilo da se tiranski odnosi prema njihovim suparnicima, rekavši: *"Neprestano je kružio po gradovima, posjećivao je mešhede i kružio oko turbeta i džamija. Nalazio je utočište u pustarama vježbajući se da podnese težinu ibadeta."*[16]

16 *Tabekatuš-šafiijje el-kubra*, 6/199.

Tako je njegov saputnik i prijatelj šejh Abdul-Gafir el-Farisi, koji je zajedno naukovao sa njim pred imamom dva harema El-Džuvejnijem, kada je napisao veliku biografiju pod imenom *Es-Sijaku fi tarihi Nejsabur,* rekao: *"Potom je došao u Damask u kojem je proboravio deset godina obilazeći mauzoleje koji su se respektirali."*[17]

Nećemo se mnogo udaljiti, jer je Gazali, Allah mu se smilovao, o tome podrobnije pričao rekavši za sebe: *"Kada sam završio sa ovim naukama* (misli na filozofiju, ezoterizam i apologetiku), *svoj interes posvetio sam sufijskom pravcu. Počeo sam stjecati njihovo znanje iščitavanjem njihovih knjiga, poput knjige Kutul-kulub od Ebu Taliba el-Mekkija, te knjige El-Harisa el-Muhasibija i različitih prijepisa koji se prenose od El-Džunejda, Eš-Šiblija, Ebu Jezida el-Bistamija i drugih šejhova, sve dok nisam izučio suštinu njihovih naučnih ciljeva i stekao ono što se može steći iz njihovog pravca putem učenja i slušanja. Tada mi se očitovalo da se do najboljih činjenica kod njih ne može doći putem traženja znanja i naučavanja, već putem 'zevka' (intuicije), 'hala' (stanja) i promjene osobina."*[18]

17 Prenosi ga od Ibn es-Subkija u *Et-Tabekatul-kubra*, 6/206 i *El-Muntezam*, Ibn el-Dževzi, 17/25.

18 *El-Munkiz min ed-dalal*, 80-82.

Također je rekao: *"Napustio sam Bagdad u zul-ka'detu 488. h.g., a zatim došao u Šam, gdje sam proveo gotovo dvije godine. Nisam se ničim zanimao osim osamljivanjem, meditacijom i borbom protiv nefsa, zaokupirajući se profiliranjem duše kao što sam to naučio iz djela o sufizmu. Jedno vrijeme boravio sam u damaškom mesdždidu, penjući se uz minaret svakog dana i zatvarao se u njemu. Potom sam otputovao u Bejtul-Makdis gdje sam svaki dan ulazio u Es-Sahra i zatvarao vrata."*

Potom je spomenuo svoje putovanje na hadždž. U ovakvom stanju bio je deset godina, da bi na kraju rekao:

"Tokom ovih osamljivanja doživio sam otkrovenja činjenica koje se ne mogu pobrojati ili sročiti."[19]

Ibn el-Dževzi (u. 597. h.g.) od njega prenosi: *"Tarikat sam uzeo od Ebu Alijja el-Farmezija."*[20]

19 *El-Munkiz min ed-dalal*, 86-87. Riječ *mešhed* je rafidijskog porijekla i često se upotrebljava kod sufija. Pod njom se misli na mauzoleje koji se obilaze i veličaju od strane njihovih ekstremnih grupacija, te se kod njih čini ono što Šerijatom nije dozvoljeno činiti.

20 Pogledaj: *El-Muntezam*, 17/125-126. El-farmezi je pridjev koji potječe od imena naselja Farmez u blizini Tusa, a Ebu Alijj je El-Fadl b. Muhammed b. Alijj, sufijski šejh u svoje vrijeme. Bio je odgajatelj murida u Horosanu i njihov prvi savjetnik. Umro je 477. h.g.

Međutim, El-Maziri došao je do zaključka da je Gazali za svoj tesavvuf našao oslonac kod Ebu Hajjana et-Tevhidija.[21]

Tesavvuf je pravac prisutan kod svih naroda, a uže poznat kod onih koji se bave isključivo duhovnim iz reda sljedbenika svih vjera. Ovaj pravac ima različite puteve i obilježja. Svoj vrhunac doživio je u okrilju grčkih iluminističkih filozofa i indijskih filozofa preko kojih je ušao u islamski svijet sredinom trećeg hidžretskog stoljeća.[22] Sufijske nauke su izmiješane sa brojnim filozofijama, ne uzimajući u obzir mnogobrojne sufijske pravce.

Ebu Hamid je u tesavvufu pao pod utjecaj prethodnika koji su također pali pod utjecaj prosufijskih filozofa iz različitih naroda, počevši od El-Harisa el-Muhasibija koji je o sufizmu napisao čudne spise poput knjige *Er-Ri'aje* i završivši sa vlastitim pokusom o kojem je nešto prethodno spomenuto.

---

21 Pogledaj: *Es-Sijer* (19/341), *Tarihul-islam* (120-121), *Medžmu'ul-fetava* (6/54). Ebu Hajjan et-Tevhidi je Alijj b. Muhammed b. el-Abbas el-Bagdadi, filozof i sufija, zalutali nevjernik i lažac, kao što navodi imam Zehebi. Hafiz Ibn Hadžer kaže: *"Ostao je u Perziji do 400. godine, a bio je otpadnik i razvratnik."* *Es-Sijer* (17/119), *Lisanul-mizan*, 7/633.

22 Pogledaj: *El-Fikrus-sami*, El-Hadževi, 2/53.

Gazali je izražavao naklonost prema filozofiji, ali ju je prikazivao u odori tesavvufa i islamskih obredoslovlja.[23] Kada bi spomenuo sufijske spoznaje, bio je na stepenu onoga koji prihvati muslimanskog neprijatelja, a onda ga obuče u muslimansku odoru.[24]

Gazali je u ovom sufijskom okruženju napisao knjigu *Ihja ulumid-din* nakon povratka u Damask sa poznatog putovanja po Hidžazu radi lutanja za spoznajom i ibadeta 490. h.g. Tada je obavio i hadždž. Deset godina je proveo u Damasku boraveći u munari. Na ovom mjestu sagrađena je Gazalijeva medresa, a prije je bila poznata kao tekija šejha Nasra el-Makdsija.[25]

Gazali je napisao knjigu *El-Ihja* da bi bila jasni put predvodnicima sufijskog vladanja, posjednicima funkcija i hizmećarima.

Ova činjenica ukazuje da je sâm Gazali bio pripadnik ovog pravca, pa čak i jedan od njegovih vičnih pobornika. Zato mu je pristajalo da postavi naučna mjerila ovog pravca, zapiše sve njegove puteve i pojedinosti, da bi se uzeo kao oslonac kojem se neće ništa dodavati. Tako je bilo.

---

23 *Nakdul-mentik*, Ibn Tejmijje, 55, 135.

24 *Medžmu'ul-fetava*, 10/552.

25 *Tabekatuš-šafiijje*, El-Isnevi, 2/244. *El-Ikdul-muzehheb*, Ibn el-Mulekkim, 117. *Tabekatuš-šafiije el-kubra*, Ibn es-Subki, 6/197.

Upoznavanje sa knjigom *El-Ihja* i njena kritika

Knjiga *Ihja ulumid-din* smatra se okosnicom sufijskih knjiga i srži tarikatskih sljedbenika. Ova knjiga je, od svih drugih koje zastupaju ovaj pravac, apsolutno najobuhvatnija.

Gazali je uveliko držao do ove knjige i često bi na nju upućivao u svojim drugim knjigama.

Materija knjige crpljena je iz tri druge knjige, a one su:

1. *Er-Riaje*, El-Harisa el-Muhasibija (u. 243. h.g.),

2. *Kutul-kulub*, Ebu Taliba el-Mekkija (u. 386. h.g.),

3. *Er-Risale*, Ebu Kasima el-Kušejrija (u. 465. h.g.).

Knjigu je podijelio na četiri dijela. Svaka četvrtina sadrži naučna i savjetodavna poglavlja. Poglavlja su:

1. Obredoslovlja,

2. Običaji,

3. Upropaštavajuće stvari,

4. Spasonosne stvari.

O metodologiji pisanja ove knjige govori nam Ebu el-Feredž el-Dževzi (u. 597. h.g.), Allah mu se smilovao: *"Knjigu je napisao u skladu sa sufijskim pravcem, a izostavio je pravila fikha. Razlog njegovog udaljavanja, u onome što je postavio, od onoga što fikh nalaže jeste ljubav prema sufijama. Smatrao je da je njihovo stanje vrhunac. Potom je pogledao u knjigu Ebu Taliba el-Mekkija i govor starijih sufija, pa ga je to u potpunosti privuklo u odnosu na ono što je fikh zahtijevao."*[26]

Također je rekao: *"Čudio sam se ovom čovjeku kako ga je pravac tesavvufa privukao u odnosu na usulul-fikh i Šafijin mezheb. Nije se čuditi Iblisovom zavođenju njihovih neznalica, već pravnicima koji su odabrali sufijske novotarije nad fikhom Ebu Hanife, Šafije, Malika i Ahmeda, neka je Allah sa njima svima zadovoljan."*[27]

Nema sumnje da je Gazali, Allah mu se smilovao, loše postupio na mnogim mjestima u svojoj knjizi iznijevši fraze koje su po svojoj vanjštini čisto nevjerstvo. Iznio je naznake sljedbenika panteizma, što je bio povod za prijekor. Njegova knjiga *El-Ihja* je mješavina neispravnih materija filozofije, apologetike, sufijskih besmislica i apokrifnih hadisa.

---

26 *El-Muntezam*, 17/125-126 .

27 *Telbisul-Iblis*, 263-264.

Ovo miješanje je Ebu Hamidu došlo na troja velika vrata,[28] a ona su:

Prva: Uvođenje u šerijatske postavke onoga što nije od njih, kao što su snovi, znanje o ezoteriji, lažna pronicljivost, prepričavanje, ideje srca, navodno preuzimanje znanja od meleka, duša vjerovjesnika i evlija, susret sa Hidrom i sl.

Druga: Njegova želja da objedini različite navode od logičara, filozofa i apologetičara i pojašnjenja onoga što temelji islama potvrđuju. Štaviše, u mnogim svojim tekstovima ograničio se na ono što oni zastupaju i na njihova pravila.

Treća: Povjerenje i prenošenje svega što se prenosi o tarikatskim šejhovima, nakon što ih je stavio na jedan stepen. Za njega su bili isti i iskreni i otpadnici. Tako se nakon dugog opterećivanja i neodmjerenosti zapetljao u mreže iz kojih nije mogao izaći uz manjkavo raspoznavanje ispravnih šerijatskih tekstova, tj. od slabih i apokrifnih.[29]

Zbog toga su učenjaci napadali knjigu *El-Ihja,* pobijajući je mnoštvom navoda i posvećujući joj posebne knjige, a od njih su:

28 *Medžmu'ul-fetava*, 6/55.

29 *Fedžrus-sahid ve 'avnus-sadžid*, Abdus-Selam 'Aluš, 8-9.

- *El-Kešfu vel-inba 'an kitabil-Ihja,* El-Mazirija Muhammeda b. Alijja (u. 536.). Zehebi ga je pohvalio, rekavši: *"Knjiga ukazuje na njegovo duboko znanje i valorizaciju"*[30];

- *I'alamul-ahja bi aglatil-Ihja,* Ebu el-Feredža b. El-Dževzijja (u. 597.). Zehebi spominje da je ova knjiga napisana u tomovima[31];

- *Ed-Dijau el-mutelali fi teakkubi el-Ihja lil-Gazali,* Izzuddin b. el-Munir el-Maliki (u. 683.);

- *Ikdul-leali li reddi 'ala Ebu Hamid el-Gazali,* Jahja b. Hamza el-Alevi (u. 749.);

- *Ihjau mejjitil-ahja fi reddi 'ala kitabil-Ihja,* Ebu el-Hasen b. Sukker (u. 616.). Ibn Kesir o njemu kaže: *"Ibn Sukker je dokazao neispravnost određenih dijelova knjige El-Ihja, a to je pojasnio u jednom korisnom djelu"*[32];

- *El-Kavlul-mubin fi-t-tahziri min kitabi Ihjau ulumid-dini,* Abdul-Latifa b. Abdur-Rahmana el-Hanbelija, (u. 1293.).

30 *Tarihul-islami*, 120.

31 *Es-Sijer*, 19/342 .

32 *El-Bidaje ven-nihaje*, 16/214.

Ko pogleda knjige o biografijama i spise o djelima naći će mnogo ovakvih knjiga.

Stanovnici Magriba i Endelusa pružili su najjači otpor knjizi *El-Ihja*. Neki su čak ovu knjigu nazvali *Usmrćivanje vjerskih nauka*. Poznate su riječi njihovih velikana u kojima se kaže: *"Ovo je oživljavanje njegovih vjerskih nauka, a oživljavanje naših vjerskih nauka biva Knjigom našeg Gospodara i sunnetom našeg Vjerovjesnika."*

Naveli su problematičnosti njegovog govora i pokazali da je pogriješio, i u dijelu njegovih navoda obavezali ga nevjerstvom. Zajedno su to negirali i izrekli obavezu spaljivanja ovog djela. Pravnici Magriba i Endelusa sastali su se da bi dobili naredbu od vođe vjernika Alijja b. Jusufa b. Tašifina da se svi primjerci saberu i spale. To je bilo početkom 503. h.g. Potom je zabranjeno da se ovo djelo unosi u državu, a za to su izrečene oštre kazne.[33]

Razlog koji ih je potakao na to jeste činjenica da su bili sljedbenici sunneta i pravca imama Malika u primarnim i sekundarnim pitanjima vjere. Kada je do njih došla knjiga *Ihja*, u njoj su pročitali mišljenja apologetičara i njihovu filozofiju vezanu za pitanja Boga i vjerovjesništva, ali s tumačenjem eš'arija, maturidija i mu'tezila. Vidjeli su da to

33 *El-Mu'džeb fi telhisi ahbaril-Magribi,* Marakeši, str. 237.

tumačenje izlazi iz okvira značenja tekstova Kur'ana i sunneta i da se putem njega pobija ono što se nalazi u ovim izvorima.[34]

Profesor i učenjak Muhammed el-Muntesir Billahi el-Ketani (u. 1419. h.g.), Allah mu se smilovao, kaže: *"Ali b. Jusuf b. Tašifin spalio je Gazalijeve knjige i zabranjivao njihovo unošenje u Magrib odazivajući se državnim savjetnicima. Svi su bili pravnici. Nije mogao ništa drugo uraditi u društvu koje je imalo uvjerenje ispravnih prethodnika prema pravcu imama Malika i koje je mišljenja učenjaka o kelamu*[35] *kod svih sekti, kao što su*

34 Pogledaj istraživački rad *El-Gazali vel-Magrib*, prof. Muhammeda el-Muntesira Billaha el-Kettanija u okviru zbirke pod naslovom *Fas asimetu el-edarise ve resail uhra*, str. 166.

35 Ilmul-kelam je znanje koje osposobljava čovjeka da polemiše i diskutira o teologiji (akaidu) navodeći argumente i nedoumice i pobijajući navode oponenata. Ukratko kazano, to je znanje o teološkoj disputaciji koja je pokuđena sa stanovišta Šerijata, odnosno licemjerno isticanje i promoviranje ideoloških pravaca i pristrasnost prema njima. Ilmul-kelam se oslanja na logičke termine i kelamske analogije i pod uticajem je faktora koji su izvan smislova Kur'ana i sunneta. Ilmul-kelam je ono što su inovirali apologetičari, a tiče se temelja vjere, kao što je afirmiranje raznih ideologija (vjerovanja) putem metoda koje su sami izmislili, okrećući se time od onoga što nalaže Kur'an i sunnet.
Naši časni prethodnici iz prvih generacija islama (selef) izrekli su razne izjave upozoravajući na opasnost kelama i njegovih zagovornika, zato što on rezultira nedoumicama i sumnjama. Imam Ahmed je, tako, rekao: "Zagovornik

ešʼarije, maturidije i muʼtezili, smatralo pravcima koji su novonastali u Allahovoj vjeri, a o kojima nisu pričali ispravni prethodnici, tj. ashabi, tabiini i imami mudžtehidi. Alijj b. Jusuf b. Tašifin bio je jedan od dobrih vladara Magriba i dobrih vladara muslimana. Bio je obdaren razumom, staložen, mudžahid, osvajač i pravedni vladar. Došao je u Endelus 503. h.g. pozivajući Allahu i boreći se na Njegovom putu. Osvojio je mnoge gradove i utvrde. Pobijedio je kršćane u mnogim bitkama. Preuzeo je vođstvo muslimana 500. h.g., a umro je 537., Allah mu se smilovao.ʼʼ[36]

---

kelama neće uspjeti nikada!ʼʼ

A imam Šafiʻi je rekao: ʻʻMoj sud u vezi sa zagovornicima kelama jeste da se imaju udarati palminom granom i sandalama, da ih se vodi po plemenima i njihovim ograncima i da se oglašava: Ovo je kazna onima koji ostave Kurʼan i sunnet i prihvate se ilmul-kelama.ʼʼ Preuzeto iz:

1. Dr. Ibrahim el-Burejkan, Ithaful-murid bi maʻrifetit-tevhid, Darus-sunne, El-Huber, prvo izdanje, 1418/1997.
2. Muhammed S. El-Usejmin, Resail fil-ʻakide, Mektebetul-meʻarif, Er-Rijad, 1404/1983.

36 Prethodni izvor, 170-171. Tako se nastavilo i u doba murabituna. U pismu koje je vođa muslimana Tašifin b. Alijj b. Jusuf b. Tašifin uputio pravnicima i uglednim ljudima Valencije u mjesecu džumadel-ʼula 538. h.g. podsticaj je prihvatanja malikijskog mezheba u odnosu na druge, te odbacivanje novotarskih knjiga, a posebno knjiga Ebu Hamida el-Gazalija. Također je stajalo da ih je dužnost pratiti i dokrajčiti ih spaljivanjem itd. Pogledaj knjigu *Devletul-islami fil-Endelus,* Abdullaha Anana, 432.

كِتَابُ إِحْيَاءُ عُلُومِ الدِّينِ فِي مِيزَانِ العُلَمَاءِ وَالمُؤَرِّخِينَ

Knjiga

IHJA ULUMID-DIN
OŽIVLJAVANJE (PREPOROD) VJERSKIH NAUKA

na vagi islamskih učenjaka i historičara

Ali Hasan Ali Abdul-Hamid

Zahvala pripada samo Allahu, Njemu zahvaljujemo, od Njega pomoć i oprost tražimo. Utječemo se Allahu od zla naših duša i naših loših djela. Koga Allah uputi, nikoga ga neće u zabludu odvesti, a koga On u zabludu odvede, niko ga neće uputiti. Svjedočim da nema drugog istinskog boga osim Allaha Jedinoga, Koji sudruga nema, i svjedočim da je Muhammed Njegov rob i poslanik, sallallahu alejhi ve sellem.

Ovo je kratka studija po značenju, ali jedinstvena po sadržaju, inšallah. U njoj sam sabrao[37] neke izreke učenjaka iz reda imama, uleme i historičara o knjizi koju poznaju obični i obrazovani ljudi, učenjaci i neznalice. To je knjiga *Ihja ulumid-din / Oživljavanje vjerskih nauka,* šejha Ebu Hamida el-Gazalija (umro 505. h.g.), neka mu se Allah smiluje i oprosti mu!

Ove izreke i predaje, koje sam sabrao i naveo, su na jednom tasu vage, a to je tas ispravke i korekcije. To je nepoznata strana poimanja ove knjige!

Drugi tas napunili su pisci u starijem i novijem dobu. Još davno je šejh Abdul-Kadir el-Ajderus napisao

37 Veoma je teško istraživaču sabrati sve ove predaje, a vjerovatno je ovo što sam naveo dovoljno za onoga koji traži uputu (istinu).

knjigu *Tarihu el-ihja bi fedaili el-ihja / Upoznavanje živih sa vrijednostima knjige Oživljavanje vjerskih nauka.* Ova knjiga je štampana i poznata.

U novijem dobu veliki je broj onih koji su hvalili ovu knjigu poput šejha Seida Havvaa koji je preporučivao njeno čitanje (*Afakut-te'alim*, 77). Ovu knjigu ubrajao je u izvore znanja o islamskom vladanju (Džundullah, 119) i dr. Sve ovo bilo je implementacija izreke šejha El-Bennaa koji je opisao svoj islamski poziv kao sufijsku suštinu (hakikat). Havva nije sam nanovo izumio ovaj govor o knjizi *Ihja*, jer je u tome slijedio šejha Hasana el-Bennaa, Allah mu se smilovao. On je naučavao ovu knjigu kasnije priključenjem hasafijskom sufijskom tarikatu (Muzekkiratud-da'vah, 29). To je generalno imalo velikog utjecaja na njegovo ponašanje (Muzekkirat, 32). Smatrao je knjigu *Ihja* najvećom islamskom enciklopedijom. Jedna od njegovih želja bila je i da mu "okolnosti dadnu" priliku za komentar ove knjige. To je uistinu i započeo, jer je pripremao sedmična predavanja u svojoj kući za grupu svojih sljedbenika tumačeći im ovo djelo. Revnosno je u svesku pisao svako predavanje koje je držao, što nije bio slučaj sa drugim predavanjima. Međutim, okolnosti su se ispriječile tako da ovaj komentar nije dovršio (*El-Ihvanul-muslimune*, 1/61 i 2/347).

Također, pohvalu i kuđenje ove knjige objedinio je i šejhul-islam Ibn Tejmijje, Allah mu se smilovao, kada je upitan o knjigama *Oživljavanje vjerskih nauka* i *Kutul-kulub* (*Hrana srca*), kao što se prenosi u *Zbirci fetvi* (10/55). Šejhul-islam Ibn Tejmijje dao je veoma lijep analitički i naučni odgovor o *Ihjau*, pa bi bilo lijepo da u potpunosti citiramo njegove riječi:

"Knjigu *Kutul-kulub* (Hrana srca) slijedi knjiga *Ihja* u pogledu spomena djela srca poput: strpljivosti, zahvale, ljubavi, pouzdanja, tevhida i sl.

Ebu Talib[38] bolje poznaje hadis, predaje i govor učenjaka o stanjima srca, iz reda sufija i drugih, od samoga Ebu Hamida el-Gazalija. Ebu Talibov govor je precizniji i kvalitetniji, te udaljeniji od novotarija, ali i pored toga, u knjizi *Hrana srca* ima slabih i lažnih (apokrifnih) hadisa i mnogo čega što se odbacuje.

U *Ihjau* se govori o djelima koja upropaštavaju čovjeka poput oholosti, samozadivljenosti, pretvaranja, zavisti i sl. Većina ovih činjenica prenesena je iz govora El-Harisa el-Muhasibija iz knjige *Er-Ri'aje*. Neke od njih mogu se prihvatiti, neke se odbacuju, a oko nekih postoji razilaženje.

38 Ebu Talib el-Mekki je pisac knjige *Hrana srca* koja je štampana i poznata.

U *Ihjau* postoje mnoge koristi, ali ima i materije za osudu. Ima i isprazne materije u vidu govora filozofa koji se tiče tevhida (ispovijedanja Allahove jednoće), vjerovjesništva i drugog svijeta. Kada spominje sufijske spoznaje nalik je onome koji muslimanskog neprijatelja odjene u muslimansku odjeću.

Vođe vjere su Ebu Hamidu el-Gazaliju negirale ove stvari u njegovim knjigama. Govorili su: "Njegova bolest je *Lijek*, tj. knjiga *Eš-Šifa*'."[39]

U ovoj knjizi ima hadisa i predaja koje su slabe, pa čak ima dosta i lažnih predaja. Također, ova knjiga sadrži sufijske zablude i besmislice.

I pored toga, u *Ihjau* ima navoda od sufijskih šejhova, ispravnih arifa, o djelima srca koja su u suglasju sa Kur'anom i sunnetom, kao i navoda o drugim ibadetima i moralnim vrijednostima koje su u skladu sa Kur'anom i sunnetom, i većina ovih stvari se i navodi. Shodno tome, nema jedinstvenog stava učenjaka u pogledu ove knjige i došlo je do sporenja među njima."

39 To je knjiga iz logike, kao što se navodi u knjizi *Kešfuz-zunun* (2/1055). Pogledaj govor šejhul-islama u *Zbirci fetvi* (13/238).

Na pisanje ove brošure motivirao me je samo iskreni odnos prema Allahu, Njegovom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, i svim muslimanima, te želja da se isprave putevi, ideje i tendencije, posebno nakon širenja neznanja o šerijatskim naukama. To je, tako mi Allaha, najveće iskušenje!

Na kraju kažem:

Molim Allaha Uzvišenoga i približavam Mu se svojom ljubavlju prema Njegovom najvećem Vjerovjesniku, s.a.v.s., da mi upiše nagradu za ovaj moj trud. On sve čuje i odaziva se na pozive. Naša posljednja dova je: "Neka je hvala Allahu, Gospodaru svih svjetova!"

Ebu el-Haris Alijj b. Hasen b. Alijj

ET-TURTUŠI (520. h.g.)

Et-Turtuši, u kontekstu onoga što je napisao Abdullahu b. el-Muzafferu o El-Gazaliju, kaže: "Kada je napisao svoju knjigu nazvao ju je *Ihja ulumid-din / Oživljavanje vjerskih nauka*. Odlučio je da govori o stanjima i sufijskim stepenima. Međutim, on ih nije poznavao, niti je bio vješt u njihovoj spoznaji. Tako se strmoglavio, pa niti se među učenjacima muslimanskim nastanio, niti se ustabilio u stanjima zahida.

Svoju knjigu ispunio je apokrifnim hadisima. Ne poznajem nijednu knjigu na površini ove zemlje, prema mome saznanju, u kojoj ima više apokrifnih hadisa. U ovoj knjizi pomiješao je filozofske pravce i značenja prenesena iz knjige *Poslanice ihvanus-safa*. Ti ljudi su smatrali da se vjerovjesništvo može steći. Vjerovjesnik, prema njihovim tvrdnjama, samo je dobra osoba koja se okitila lijepim ponašanjem, a udaljila se od ružnih. Krotio je svoj nefs sve dok ga nije ukrotio. Zato ga ne mogu nadvladati strasti i loše vladanje. Tako je preuzeo vodstvo nad stvorenjima putem tih moralnih osobina."

Da bi na kraju rekao:

"Allah je počastio islam i pojasnio njegov argument, podigao njegove dokaze, dokinuo je izgovore stvorenja Svojim jasnim dokazima i kategoričkim argumentima.

Svaki onaj koji pomaže vjeru islam filozofskim pravcima i mišljenjima racionalista poput je onoga koji pere vodu mokraćom.

Zatim navodi govor koji grmi i sijeva, daje nadu i podstrek sve dok ga duše ne prihvate, a onda kaže: "Ovo je znanje o otkrovenju. Nije ga dozvoljeno zapisati u knjigu." Ili: "Ovo je tajna kadera (određenja) koju nam je zabranjeno širiti." Ustvari, ovo je postupak ezoteričara – sljedbenika skrivene mržnje i unesenih ideologija u Allahovoj vjeri. On iskorištava postojeće činjenice (o vjeri), a opterećuje duše onim što je nedostupno. Time se zbunjuju srčana uvjerenja ljudi i oslabljuje zajednička riječ muslimanske zajednice. Ako je čovjek (El-Gazali) uvjeren u ono što je napisao u svojoj knjizi, nije daleko da ga se proglasi nevjernikom, a ako nije u to uvjeren, onda je veoma blizu zablude.

A što se tiče tvoga spomena spaljivanja ove knjige[40], ako bude ostavljena, proširit će se među

40 Vidi str. 69 ove knjige.

ljudima, među onima koji nemaju znanja o njenim smrtonosnim otrovima. Postoji bojazan da počnu vjerovati u ispravnost zabluda koje je napisao. Zato je treba spaliti analogno postupku ashaba koji su spalili stranice Mushafa koji su se razlikovali u nekim riječima i u kojima je nedostajalo ajeta.

Zar misliš, da nisu spalili te stranice i da su se one proširile među ljudima, da ne bi svaki čovjek kod sebe zadržao ono do čega je došao, pa bi se ubrzo razišli, ušli u međusobne borbe i prekinuli svoje međuljudske odnose?!

Zato imam namjeru da se posvetim ovoj knjizi, da izdvojim sve njene propuste, pojasnim njene ispade i podrobno ih sve iznesem. Druge knjige mimo *Ihjaa* su dovoljne i našoj braći muslimanima i različitim kategorijama dobrih ljudi. Većina onih koji su zavoljeli ovu knjigu su dobri ljudi koji nemaju znanja o obavezama razuma i temeljima vjerovanja. Oni ne shvataju nauke o Allahu, niti znaju suštinu Njegovih osobina." (Et-Turtuši)

EL-MAZERI (536. h.g.)

Hafiz hadisa Ez-Zehebi u knjizi *Sijeru e'alamin-nubela* (19/340) kaže: "Imam Muhammed b. Ali el-Mazeri es-Sakilli (Sicilijanac) govori o *Ihjau*, što ukazuje na njegov imamet (prvenstvo u vjeri). On kaže: 'Nekoliko puta ste pisali u vezi s uzimanjem informacija o našem pravcu o knjizi naslovljenoj *Ihja ulumid-din*. Spomenuli ste da su se mišljenja ljudi oko nje razišla. Jedna grupacija pomaže promoviranje ove knjige i fanatično se za nju veže, dok druga grupacija na nju upozorava i poziva na njeno izbjegavanje. Treća grupacija je spalila njegove knjige. Stanovnici Magriba su mi također poslali pismo pitajući me, ali ja prethodno nisam pročitao ovu knjigu, osim nekoliko poglavlja. Ako mi Allah produži život, pročitat ću je i od srca ljudi, Njegovom voljom, otkloniti nedoumice.

Znajte da sam vidio učenike ovoga čovjeka (El-Gazalija). Svaki od njih mi je pričao o nekom od njegovih stanja, što je na stepenu uvjerenja vizuelnom percepcijom (ajnul-jekin). Ja ću sažeto spomenuti njegovo stanje i stanje njegove knjige,

te navode o pravcima onih koji ispovijedaju jednoću Allahu (muvehhidina), sufija, sljedbenika aluzija (išareta) i filozofa. Njegova knjiga je zasnovana na ovim pravcima."

Da bi kasnije rekao: "U *Ihjau* ima mnoštvo fikcija. Po običaju pobožnjaci ne govore 'rekao je Malik' ili 'rekao je Eš-Šafi' za ono što nije pouzdano. S druge strane odobrava stvari koje se temelje na neistini, npr. rezanje noktiju, ali tako da se počne od kažiprsta, jer on ima prednost nad drugim prstima i njime se čini tesbih, a zatim treba odrezati nokat srednjeg prsta, jer je on na desnoj strani, da bi se završilo sa palcem desne ruke... i on o tome navodi predaju."[41]

Ebu Hamida el-Gazalija kaže: "Ko umre poslije nastupanja punoljetstva, a ne bude znao da je Tvorac oduvijek, umro je kao musliman prema konsenzusu učenjaka." Zatim kaže (Mazeri): "Ko olahko prenosi konsenzus o stvarima poput ovih, za koje je konsenzus u suprotnom bliži postojanju, zaslužuje da se ne smatra pouzdanim u vezi sa predajama koje prenosi. Vidio sam da je u prvom svesku rekao: 'Postoje nauke koje nije poželjno zapisivati u knjigama.' Da li je to znanje na koje

41 Ez-Zehebi, komentirajući, o ovome kaže da je izmišljena predaja.

misli istina ili neistina?! Ako je neistina, onda je rekao istinu, a ako je istina, a to nesumnjivo želi i reći, zašto se sve to onda ne bi moglo zapisivati u knjigama? Je li to radi nejasnoće i istančanosti? Ako ga je on shvatio, šta je onda zapreka da ga i drugi shvate?"

Ez-Zehebi u djelu *Es-Sijer* (19/230) kaže: "Vidio sam El-Mazerijevu knjigu *El-Kešf vel-inba' an kitabil-ihja*, na čijem početku stoji: 'Zahvala pripada Allahu, Koji je osvijetlio istinu i učinio je dostupnom, Koji je uništio neistinu i otklonio je...'

Zatim je El-Mazeri naveo neke stvari koje je kritizirao kod Ebu Hamida el-Gazalija, govoreći: "Čudim se nekim sljedbenicima imama Malika koji smatraju da je Malik bježao od preciziranja (et-tahdid) i izbjegavao da to zacrta, iako o tome (preciziranju) postoji predaja ili izvjesna analogija, čuvajući se fetve kojom bi ljude podsticao na to... Zatim ovom čovjeku odobravaju fetve koje se ne temelje na činjenicama. Također, on navodi i mnoge predaje od Vjerovjesnika, s.a.v.s., u kojima su sastavljene pouzdane i nepouzdane predaje. Isto tako, ono što navodi od ispravnih prethodnika nije moguće u potpunosti sve potvrditi. Također, ono što navodi o stanjima evlija i misli prosvijetljenih ljudi veoma je impozantno. Međutim, tu je sastavio

korisno sa štetnim, kao što su neke slobodne izjave o nekim ljudima koje inače nije dozvoljeno slobodno prenositi zbog njihove grozote..."

Ez-Zehebi, u biografiji El-Mazerija u *Es-Sijeru* (20/107), kaže: "Osoba o kojoj se govori u životopisu ima djelo koje je odgovor na *Ihja* i u kojem se ukazuje na njegove fikcije i filozofiranja. Pisac je dao pravednu ocjenu, neka mu se Allah smiluje."

EBU BEKR B. EL-AREBI (543. h.g.)

Ez-Zehebi u *Es-Sijeru* (19/337) kaže: "O pouzdanju (tevekkulu) u *Ihjau*[42] kaže se sljedeće: 'Sve ono što je Allah rasporedio među Svojim robovima u vidu opskrbe, smrtnog časa, vjerovanja i nevjerovanja čista je pravednost. U osnovi nije moguće ništa bolje niti potpunije od toga, a da je to moguće i Uzvišeni to sakrio, iako je to u mogućnosti a nije to učinio, bila bi to škrtost i nepravda.'"

Ebu Bekr b. el-Arebi, u djelu *Šerhu esmai-llahi el-husna*, kaže: "Naš šejh Ebu Hamid ima golemu izreku zbog koje su ga učenjaci oštro kritizirali. Rekao je: 'Allah nije moćan stvoriti ljepši i precizniji svijet, s više mudrosti, a da može stvoriti bolje, a da to nije uradio, to bi predstavljalo uskraćivanje darežljivosti, a to je nemoguće.'"

Potom je rekao: "Odgovor je da se on udaljio, u pogledu uvjerenja o *'Allahovoj općenitoj moći'* i *'negaciji granica moći'*, od procjene mogućnosti koje su vezane za njih. Međutim, to se odnosi na pojedinosti ovog stvorenog svijeta, a ne one van njega. Ovo je filozofsko mišljenje kojim su filozofi

42 (4/258).

nastojali preokrenuti činjenice i savršenstvo pripisati npr. životu, a bivstvovanje sluhu i vidu, tako da u srcima ne preostane nijedan put ka ispravnom mišljenju. Stav ummeta je jedinstven i suprotstavlja se ovome uvjerenju, i jednoglasno su rekli: '(Allahove) Moći nemaju granica za sve što je određeno da postoji, a ne za sve što može da postoji, jer je Njegova moć sveopća.'"

Potom je rekao: "Ovo je laž koju Allah nije pomogao i postraj koji se ne može ispraviti."[43]

43 El-Mukbili u knjizi *El-Ebhas el-Museddede*, str. 542, komentirajući ovu El-Gazalijevu izreku, kaže: "Time se u stvarnosti ograničava moć Uzvišenog, a razum prosuđuje da su Njegova moć i znanje neograničeni."

KADIJA 'IJAD (544. h.g.)

"O šejhu Ebu Hamidu postoje grozne vijesti i napisao je veoma loše knjige. Pretjerao je u svome sufijskom pravcu. Dao se na pomoć njihovog pravca i postao njihov propagator. Napisao je poznate knjige, ali je i zbog nekih dijelova u tim knjigama kritiziran (misli se na djelo *El-Ihja* na što ukazuje kontekst). O njemu je ummet počeo loše misliti, a Allah najbolje zna šta je u sebi krio. Islamski pravnici su izdali fetvu o spaljivanju i udaljavanju od ovih knjiga, a vladar u Magribu, kod nas, naredio je isto. To je i izvršeno."[44]

44 *Sijeru E'alamin-nubela* / *Životopis velikana*, 19/327.

IBN EL-DŽEVZI (u. 597. h.g.)

U knjizi *El-Muntezam* (9/169-170) kaže: "Knjigu *Ihja* počeo je pisati u Kudsu, a dovršio ju je u Damasku. Prilagodio ju je sufijskom pravcu izostavljajući pravila islamskog prava.

Npr. spomenuo je rušenje sopstvenog ugleda i ukroćivanje duše: 'Neki čovjek je htio da uništi svoj ugled. Ušao je u kupatilo i obukao tuđu odjeću, a zatim svoju odjeću preko nje. Zatim je izašao i polahko hodao da ga sustignu, i stigli su ga i uzeli mu odjeću, a potom je nazvan *kradljivac iz javnih kupatila*.'

Uistinu je ružno navoditi ovaj primjer muridima da na njemu uče, jer islamsko pravo ovo osuđuje kao nevaljalo djelo. Pošto javno kupatilo ima čuvara, onda se na onome koji ukrade iz njega izvršava šerijatska kazna odsijecanja ruke. Zatim, nije muslimanu dozvoljeno da se izlaže stvarima zbog kojih će u pogledu njegovog prava ljudi griješiti.

Spominje i to da je neki čovjek kupio meso, pa se postidio ponijeti ga kući. Okačio ga je o vrat i krenuo.

Ovo je također krajnje ružno. Slični primjeri su mnogobrojni, a ovo nije mjesto da se spominju.

Spomenuo sam pogreške u ovoj knjizi koju sam nazvao *I'alamul-ahja bi aglatil-Ihja* / *Obavještenje živih o pogreškama u Ihjau*, i ukazao sam na neke od njih u svojoj knjizi *Telbisul-Iblis*.

Također, u knjizi o braku on navodi da je Aiša r.a. rekla Vjerovjesniku, sallallahu alejhi ve sellem: 'Ti si onaj koji tvrdi da je Allahov poslanik, sallallahu alejhi ve sellem?'

To je nemoguće. Njegovo udaljavanje od pravila islamskog prava uzrokovano je druženjem sa sufijama, jer je mislio da je njihovo stanje vrhunac. Rekao je: 'Ja sam svoj pravac preuzeo od Ebu Alijja el-Farmezija[45]. Sprovodio sam sve što mi je savjetovao u vezi s dnevnom količinom ibadeta i ustrajnošću u zikru, sve dok nisam savladao prepreke i podnio teškoće. Ali, opet nisam postigao ono što sam želio.'

Potom je proučavao knjigu Ebu Taliba el-Mekkija i govor starih sufija i to ga je u potpunosti privuklo i udaljilo od onoga što nalaže fikh.

---

45 Ovo je naziv jednog od naselja grada Tusa, kao što se prenosi u knjizi *El-Enesar* (9/218). Životopis Ebu Alijja spomenut je u knjizi *Životopisi velikana* (18/294). U knjizi *El-Muntezam* došlo je do pogreške u prijepisu, pa je nazvan El-Farmezi.

U knjizi *Ihja* spomenuo je lažne hadise, a i neispravnih (slabih) predaja nije bilo malo. Razlog tome bilo je njegovo skromno poznavanje predaja. Kamo sreće da je te predaje i hadise dao na uvid nekome ko ih poznaje! Nasumice ih je preuzimao i navodio (kao što neko noću sakuplja drva). Neki ljudi su bili obuzeti ljubavlju prema knjizi *Ihja* i ja sam im pojasnio njene mahane, a zatim ih i njemu napisao. Izbacio sam ono što je bilo ispravno izbaciti, a dodao ono što je bilo ispravno dodati."

U knjizi *Sajdul-hatir*, str. 374, u govoru o greškama u historiji, navodi: "U Gazalijevoj knjizi *Oživljavanje vjerskih nauka* postoji začuđujuća zbrka u hadisima i historiji, pa sam sve te pogreške sabrao u jednu knjigu."[46]

U knjizi *Telbisul-Iblis*, str. 186, kaže: "Došao je Ebu Hamid el-Gazali i napisao im knjigu *Ihja* u sufijskom stilu. Ispunio ju je lažnim hadisima, a nije znao da su oni neispravni. Govorio je o znanju, otkrovenju i izašao van granica pravila islamskog prava. Rekao je: 'Pod zvijezdama, Suncem i Mjesecem, koje je vidio Ibrahim, a.s., misli se na svjetlosti, a to su Allahovi, azze ve dželle, zastori.' Nije time mislio na ova poznata nebeska tijela. Ovo je stil govora ezoteričara (batinijje)."

46 Na str. 399 spominje knjigu *El-Ihja* pri spomenu knjiga u kojima ima grozota i neispravnih hadisa, te stvari koje su oprečne Šerijatu.

U knjizi *Minhadžul-kasidin*, str. 3,[47] stoji:

"Znaj da u knjizi *Ihja* ima grešaka koje znaju samo učenjaci. Najmanje od njih su neispravni i lažni hadisi, dok je one koji ne sežu do Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, nego do ashaba, proglasio da sežu do njega. On ih je prenio onako kako ih je i preuzeo, a nije ih izmislio. Nije potrebno činiti ibadet Allahu putem apokrifnog hadisa, niti biti obmanut izmišljenim izrekama.

Kako da budem zadovoljan da klanjaš namaze danju i noću, a o njima Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, nije rekao ni riječi?

Kako mogu dati prednost tome da slušaš govor sufija, koji je on sabrao i preporučio da se po njemu postupa i koji nema produkta, a to se ogleda u govoru o utrnuću (fena) i vječnoj opstojnosti, naredbi krajnjeg gladovanja, kretanju na putovanje bez potrebe, odlasku u pustinje bez opskrbe i slično? Postoje i druge mahane koje sam otkrio i predstavio u knjizi *Telbisul-Iblis*. Napisat ću ti knjigu koja je lišena neispravnih stvari i koja sadrži mnoge koristi."

47 Allah me je obradovao služenjem ovoj knjizi tako što sam je komentirao i izvršio derivaciju hadisa, te precizirao tekst ove knjige. Ona je štampana u izdavačkoj kući "Daru Ammar" u Ammanu.

EN-NEVEVI (676. h.g.)

En-Nevevi je upitan o namazu *er-regaib* (salatur-regaib) koji je poznat da se klanja u prvoj noći petka mjeseca redžeba, da li je to sunnet, pohvalno djelo ili novotarija.

Odgovorio je: "To je ružna i grozna novotarija."

Potom je rekao: "Ne treba biti obmanjen mnoštvom onih koji ga klanjaju u mnogim pokrajinama, a niti time što je spomenuta u knjizi *Kutul-kulub* ili *Ihja ulumid-din* i sl. To je neispravna novotarija."[48]

48 *El-Mi'jar el-mugrib* (1/300), El-Venšerisija.

IBN TEJMIJJE (728. h.g.)

U knjizi *Der'u tearudil-akli ven-nakli* (5/347) kaže: "Ebu Hamid u knjizi *Ihja* spominje dugi govor o vanjskom (egzoteričnom) i unutrašnjem (ezoteričnom) znanju. Rekao je: 'Jedna grupacija interpretira vanjski smisao Allahovih Uzvišenih svojstava, a ono što je vezano za ahiret ostavili su u njegovom vanjskom smislu i zabranili su takvo interpretiranje, a to su eš'arije, tj. njihove posljednje generacije koje su u suglasnosti sa piscem *El-Iršada*. Mu'tezile su otišle još dalje od njih pa su interpretirali to da je Allah Onaj Koji čuje i vidi i da će biti viđen na Sudnjem danu, i interpretirali su Miradž, te da On nije tijelo. Interpretirali su patnju u kaburu, Mizani-teraziju i Sirat-ćupriju, te ostale propise koji se odnose na ahiret. Međutim, potvrdili su da će tijela biti iskupljena, potvrdili su postojanje Dženneta i da će u njemu biti raznih jela.

Ezoterijsko interpretiranje Mizani-terazije, Sirat-ćuprije, patnje u kaburu, Allahovog sluha i vida je mišljenje mu'tezila iz Bagdada, za razliku od mu'tezila iz Basre.

Ebu Hamid kaže: "Uspinjući se do ovih granica, filozofi su ih prevazišli. Sve što je vezano za ahiret protumačili su kao razumske ruhanijske činjenice i razumske naslade.'

Da bi naposljetku rekao: 'Oni pretjeruju u ezoterijskom tumačenju. Srednji put između ovoga je veoma istančan i zamršen, a njega poznaju samo upućeni koji shvataju činjenice Božanskim nurom, a ne sluhom. Zatim, kada dođe do otkrovenja tajni koje oni zastupaju, pogledaju u predanja i sve termine koji se navode o njemu, pa ono što je u suglasnosti s njihovim viđenjem putem svjetlosti ubjeđenja, to i potvrde, a što je u suprotnosti, dadnu mu posebno tumačenje. Onaj koji ove sve činjenice uzima putem predaja ne može shvatiti stvari kako treba.'" (Ebu Hamida el-Gazalija)

Ibn Tejmijje kaže: "Ovaj govor podrazumijeva da se iz obavijesti Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, ne mogu uzimati naučne činjenice, nego to svaki čovjek shvata prema vlastitom viđenju, svjetlosti i otkrovenju.

Ovo su, ustvari, dva temelja zablude, jer svaki čovjek koji ima otkrovenja, a ne bude ih stavio na vagu Kur'ana i sunneta, ući će u zablude."

Ibn Tejmijje, također u knjizi *Der'u et-tea'rud* (7/149), nakon što je iz *Ihjaa* prenio i opovrgao duge navode, daje komentar:

"Ebu Hamid nema iskustva u pogledu predaja od Vjerovjesnika, s.a.v.s., i ispravnih generacija. On se ne ubraja u one koji ih poznaju i razlikuju ispravno od neispravnog. Zbog toga u svojim knjigama spominje izmišljene hadise i predaje, a da je znao da su lažni, ne bi ih spomenuo."

Ibn Tejmijje u *Medžmu'ul-fetava* (17/362), iznoseći Gazalijev govor o Allahovim svojstvima i imenima i pobijajući govor filozofa, kaže:

"Ebu Hamid u *El-Ihjau* spominje izreke ovih filozofa koji su ezoterijski tumačili svojstva, govoreći da su oni pretjerali u tom tumačenju, a da su hanbelije pretjerale u svojoj krutosti. Od Ahmeda b. Hanbela spominje govor koji Ahmed sâm nije rekao.[49] On nije znao ono što je Ahmed rekao, a ni ono što su rekli drugi ispravni prethodnici o ovoj tematici, kao što nije poznavao ono što je došlo u Kur'anu i hadisu."

49 Pogledaj pojedinosti o ovome govoru i odbacivanje argumentacije njime u mojoj knjizi *Metod šejha Hasena el-Bennaa u Risaletul-akaid*. Ova knjiga je u štampi.

EZ-ZEHEBI (748. h.g.)

U knjizi *Sijeru e'alamin-nubela* (19/339) kaže: "Što se tiče *Ihjaa*, u njemu ima općenito neispravnih hadisa, a ima i mnogog dobra, samo da u ovoj knjizi nema (neutemeljenih) adaba, obreda, asketizma, pravaca filozofa i zastranjenih sufija. Molimo Allaha za korisno znanje. A znaš li šta je korisno znanje? To je znanje koje je donio Kur'an i koje je pojasnio Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, govorom i djelom, sve dok nije rekao: "Dobro se čuvaj mišljenja filozofa pobožnjaka, dnevnih obreda, gladi asketa i tupoglavog govora onih koji pustinjama lutaju. Svako dobro je u slijeđenju ispravne vjere. Od Allaha se traži pomoć. Allahu naš, uputi nas na Svoj ispravni put!"

U knjizi *Mizanul-i'atidal* (1/431) u biografiji El-Harisa el-Muhasibija, nakon što je prenio da je Ebu Zur'a zabranjivao čitanje El-Harisovih knjiga, kaže: "Kako bi tek bilo da vidi Ebu Hamidova djela o tome, uz mnoštvo lažnih predaja koje se prenose u *El-Ihjau*?!"

TADŽUDDIN ES-SUBKI (771. h.g.)

U knjizi *Tabekatuš-šafiijje* (4/145) u biografiji El-Gazalija navodi: "Ovo je poglavlje u kojem sam sabrao sve hadise koji se navode u *Ihjau*, a nisam im našao lance prenosilaca."

Autor ove knjige kaže: "Zatim ih je naveo, a ja sam ih pobrojao otprilike 943, a broj onih predaja koje imaju lanac prenosilaca, a slabe su ili apokrifne, vjerovatno je višestruko veći od ovog broja."

Es-Subki[50] također, iznoseći svoju repliku na zamjerke Et-Turtušija i El-Mazerija[51] o *Ihjau*, kaže:

"Kada su u pitanju mahane *Ihjaa* koje je naveo, u pogledu odbacivanja nekih hadisa, te mahane su posljedica Gazalijevog skromnog znanja o hadisu. Većina predaja u *Ihjau* je raštrkana po knjigama njegovih prethodnika sufija i islamskih pravnika. On nije naveo lanac prenosilaca ni za jedan hadis."

---

50 U *Et-Tabekat* (4/128).

51 El-Alusi u *Gajetul-emani* (2/286) kaže: "Ibn es-Subki dao je odgovor na neke prigovore El-Mazerija i Et-Turtušija sa dozom pretjeranosti po čemu je inače bio poznat jer je bio pristrasan pripadnicima svoga pravnog pravca. Ali, i pored toga, nije mogao negirati Gazalijevo neznanje o hadisu."

IBN KESIR (774. h.g.)

U knjizi *El-Bidaje ven-nihaje* (12/174) o Gazaliju kaže:

"U ovom periodu napisao je svoju knjigu *Oživljavanje vjerskih nauka*, a to je čudna knjiga. Obuhvata mnoge nauke iz domena Šerijata, a protkana je istančanim stvarima iz tesavvufa i djela srca. Međutim, u njoj ima mnogih čudnih, spornih i apokrifnih hadisa, kao što ima i u drugim knjigama koje govore o sekundarnim (fikhskim) pitanjima vjere kojima se argumentira dozvoljeno i zabranjeno. Kada se radi o pisanju knjige koja govori o suptilnostima, podsticaju i prijekoru, onda je opasnost greške puno manja u odnosu na grešku napravljenu u drugim knjigama (npr. akaida i propisa). Ebul-Feredž ibn el-Dževzi, a zatim i Ibn es-Salah žestoko su ga u tome osudili. El-Mazeri je htio spaliti njegovu knjigu *Oživljavanje vjerskih nauka*, kao i drugi stanovnici Magriba. Rekli su: *Ovo je knjiga Oživljavanje 'njegovih' vjerskih nauka*, a što

se tiče naših vjerskih nauka, mi oživljavamo nauke Allahove Knjige i sunneta Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, kao što sam to naveo u njegovom životopisu u *Et-Tabekat*.[52]

Ibn Šukr[53] proglasio je apokrifnim neke dijelove knjige *Ihja ulumid-din*. Pojasnio je apokrifnost u jednom korisnom djelu. El-Gazali je govorio: 'Ja imam malo znanja o hadisu.'"

52 Jedan primjerak ove knjige koji je napisan za života pisca nalazi se u biblioteci Šetr Bejti, br. 3390.

53 *Sijeru E'alamin-nubela* (19/342).

EBU EL-ABBAS EL-KABBAB (779. h.g.)

U okviru odgovora na pitanje koje mu je upućeno u pogledu tesavvufa i tarikata, rekao je: "Neprestano želim da Allah dadne ljude koji imaju udjela u znanju i posvećuju pažnju ovom pravcu, da skrate knjigu *Ihja*, jer je to knjiga koja sadrži potrebne nauke kojih nema u drugim knjigama. Naročito se to odnosi na pridošle, zaokupirajuće, upropaštavajuće stvari za međusobne odnose ljudi, spoznaju mahana duše, način njenog liječenja. Kada se radi o ovim stvarima, ona je vrhunac onoga što se traži.

Međutim, knjiga je pomućena argumentacijom hadisima koji nemaju ispravne lance prenosilaca, koji će neznalici donijeti štetu kada dođe pred Allaha, jer je uvjeren da je sve što se nalazi u ovoj knjizi ispravno i ne može se opovrgnuti.

Za mene je najgore ono čime je ispunio ovu knjigu, a to je znanje koje naziva *znanje otkrovenja*. Šejh Ebu Muhammed el-Fištali rekao je da se ovo znanje naziva *odsutnim znanjem* (el-ilmul-gaib). U ovoj knjizi ima činjenica čija je dubina mnogima skrivena. Zbog toga što ih je većina skrivena, običnim ljudima neće štetiti da ih slušaju, jer ih oni ne mogu ni shvatiti."[54]

54 *El-Mi'jar el-Mu'rib* (11/122) od El-Venšerisija.

SALIH B. MEHDI EL-MAKBELI (1108. h.g.)

U knjizi *El-Ebhas el-Museddede fi fununin muteaddideh* (str. 412) kaže:

"Ibn Abbas u dugom hadisu kod El-Buharija i Muslima spominje hilafet: 'Omer je obećao da će govoriti kada prvi put dođe u Medinu. Kada je došao petak, požurio sam da se vratim kada je sunce nagnulo (ka zapadu)'. Ibn Abbas je smatrao da je to krajnje požurivanje. Od ispravnih prethodnika, na ispravan način, ne prenosi se suprotan postupak. Zato nemojmo biti obmanjeni buncanjem El-Gazalija[55] i njemu sličnih kada govore o požurivanju noću ili četvrtkom."[56]

55 *Ihja ulumid-din* (27254).

56 Spomenut ćemo govor El-Makbelija iz knjige *El-Ilmu eš-šamih* (str. 400) koji je vidio Vjerovjesnika, s.a.v.s., u snu, pa mu je rekao: "Srdito mi je zabranjivao da se zanimam El-Gazalijevom knjigom *Ihja*. Govorio je: 'Zar vas nisam obavijestio o govoru upute?'"

ABDUL-LATIF EL-HANBELI (1292. h.g.)

U pismu koje je poslao svojim prijateljima koji su čitali knjigu *Ihja* i citirali ga drugim običnim ljudima, rekao je:

"Citirao si im ono što je bilo u *Ihjau* od velikih devijacija, zabludujućih i propalih tumačenja i naklapanja koja sadrže smrtonosnu bolest i filozofiranje u temelju vjere. Uzvišeni Allah je naredio i stavio u obavezu Svojim robovima da slijede Njegove poslanike i da se pridržavaju puta vjernika. Ovo je čvrsti temelj s kojim islam samo može opstati.

U *Ihjau* je krenuo putem filozofa i apologetičara u mnogim naučnoistraživačkim pitanjima vezanim za Božanske osobine i temelje vjere. Filozofiju je obukao o odoru Šerijata, tako da su je obični ljudi i neznalice počeli smatrati istinskim činjenicama iz Allahove vjere s kojom su došli poslanici, objavljene knjige i s kojom su ljudi ušli u vjeru, a to je, u suštini, sama natruhla filozofija koju prepoznaju oni koji imaju znanja. Odbacio ju je svaki onaj koji je krenuo putem učenjaka u gradovima i pokrajinama.

Učenjaci su i upozoravali na čitanje ove knjige, onoga što je u njoj skriveno i jasno. Čak su i učenjaci Magriba, koji su bili poznati po slijeđenju sunneta, izdali fetvu o njenom spaljivanju. Mnogi su je nazvali *Imatetu ulumid-din / Usmrćivanje vjerskih nauka.*[57]

Ibn Akil se najžešće usprotivio ovoj knjizi, kudeći je i osuđujući, i proglasio je njena maskiranja i dotjerivanja lažnim falsifikatom. Odlučno je rekao da su mnoga poglavlja ove knjige čista hereza i da se od njenog pisca neće primiti ni dobrovoljno ni obavezno djelo."[58]

57 Neki je danas nazivaju *I'ajau ulumid-din – Slabljenje vjerskih nauka.*

58 Prenosi El-Alusi u *Gajetul-emani* (2/369-370).

MAHMUD ŠUKRI EL-ALUSI (1342. h.g.)

U knjizi *Gajetul-emani* (2/370-371) prenosi opširan govor nekog učenjaka o El-Gazaliju i njegovoj knjizi *Ihja*, a zatim popratno kaže: "Govor protiv Ebu Hamida i pojašnjenje onoga u čemu su mu se usprotivili na ovome mjestu ne može se podrobno iznijeti, a ovo što smo spomenuli dovoljno je za pojašnjenje željenog.[59] Čudno je da se neke neznalice, koje se pozivaju na znanje i ispravnost, a ustvari su lišeni njih, oblače u odjeću učenjaka, namotavajući svoje turbane i puštajući svoje brade.

Neznalica iz neznanja misli da je on šejh

koji sjedi na ćursu, s velikim turbanom.

Njegova se 'jeftina roba' proširila među ljudima tako što im se pričalo na predavanjima o lažnim predajama i fikcijama. Vidio je da mu se niko ne opire od tih maloumnika, kao kada čovjek priča u mezarju ono što želi. Tako je umislio da spada među velike učenjake, ali nije shvatio da je veća neznalica od djeteta koje ima tri dana. Spomenuo je knjigu *Ihja* i počeo ju je hvaliti najvećim hvalospjevima.

59 Pogledaj govor učenjaka Siddika Hasana Hana u *Et-Tadžu el-muklel* (str. 389).

Iznosio je sve pohvale koje su mu naumpale. Rekao sam mu: '*Ihja* sadrži lažne hadise i filozofska pitanja koja izlaze iz okvira Šerijata, te mišljenja koja su u potpunoj suprotnosti sa Vjerovjesnikovim sunnetom. Shodno tome, dokazani učenjaci ovu knjigu smatraju bezvrijednom. Čak su neki napisali knjige pojašnjavajući stanje hadisa u *Ihjau*.' Pogledao me je podrugljivo, samo što mu njegova prljava duša nije izašla. Rekao je: 'Kako to govoriš kada ju je prokomentirao učenjak Ez-Zebidi i izvršio derivaciju hadisa, pojasnivši tajne ove knjige?' Rekao sam mu: 'Ez-Zebidi nije stručan za ovu naučnu disciplinu, niti je on od onih ljudi koji mogu ući na ovo poprište. On je čovjek koji je djelimično izučavao jezik i neke arapske nauke. Na njegov govor u poglavlju ocjene prenosilaca uopće se ne osvrće. On je bio od ekstremnih obožavalaca kabura koji je pozivao na njihove novotarije.' Kada je čuo što sam rekao, udaljio se i otišao ustranu. Nije se osvrtao na ono što sam rekao, niti pomno slušao ono što sam spomenuo. Tada sam rekao:

'Na meni je da obradim neobrađeno kamenje,

ali mi to nije dužnost ako krave ne shvataju.'

Istiniti govor danas je težak za sluh, a naročito sljedbenicima novotarija i zabluda. Dužnost je pisca da bude u suglasju sa istinom i da je slijedi."

Rekao je: "Neki predavači, koji su se prihvatili islamskoga prava, a zatim ga se odrekli, strastveno se zaokupirajući Gazalijevim šerijatom i sufijskom vjerom, napisali su knjigu koja sadrži značenje fanatičnog prihvatanja knjige Ebu Hamida, imama u njihovoj novotariji, koliko je samo njegovih ogavnih predaja i zabludujućih legendi koje su sasvim suprotne vjeri.

Ustvrdio je da je to 'znanje o ophođenju' koje vodi u 'znanje o otkrovenju' koje ih vodi do 'tajni Allahovog gospodstva', koje ne otkriva svoj veo, niti ga može postići osim onaj ko se zaodjene odorom njegove zablude čije im je zastave podigao i propise uspostavio."[60]

60 *Sijeru E'alamin-nubela* (19/332).

U svojoj knjizi *Nazmul-džuman fi ma selefe min ahbariz-zeman* kaže: "Kada je knjiga *Ihja ulumid-din* stigla u Kordobu, o njoj su ružno govorili i negirali određene stvari, a naročito njihov kadija Ibn Hamdejn. On je u tom pogledu najviše pretjerao, tako da je autora ove knjige proglasio nevjernikom i nahuškao vladara protiv njih. Zatražio je i svjedočenje svojih islamskih pravnika pa su se usaglasili oko njenog spaljivanja. Alijj b. Jusuf je to naredio u njihovim fetvama. U Kordobi na zapadnom ulazu u haremu džamije spaljena je ova knjiga nakon što je natopljena uljem, u prisustvu skupine uglednih ljudi. U sve pokrajine odaslao je naredbu o njenom spaljivanju. Spaljivanje se neprestano odvijalo, prema onome što je poznato, u pokrajinama Magriba u tom vremenu."[61]

61 *El-Mi'ajar el-Mu'rib.*

MUHAMMED NASIRUDDIN EL-ALBANI, ALLAH MU SE SMILOVAO (SAVREMENIK)

U svom govoru o primjerku knjige *El-Mugni an hamli el-esfari fil-asfari fi tahridži ma fil-Ihjai min ahbar*, govoreći o početku svoga naučnoga života, kaže:

"El-Gazalijev *Ihja* na mene je mnogo utjecao kada je u pitanju ahlak, iskrenost (ihlas) u vjeri, udaljavanje od samozadivljenosti i sujete, s obzirom na poglavlja i dijelove koje sam čitao, Allahovom voljom i određenjem, kada sam prepisivao hadise čiju je derivaciju izvršio hafiz El-Iraki. To me je u više navrata podstaklo da pročitam dio u kojem je El-Gazali naveo te hadise. Okoristio sam se time uveliko. Međutim, neka je hvala Allahu, nisam pao pod utjecaj njegovih sufijskih ideja i nadahnuća i tumačenja koja su ga udaljila od pravca ispravnih prethodnika u mnogim idejama i uvjerenjima, kao što je negiranje Allahovog uzdizanja iznad Arša, riječi da Allah zadužuje robove onim što ne mogu podnijeti i slične izjave koje su ga povukle da utone u ilmul-kelam i sufijske besmislice."[62]

62 Ovo je uzeto iz članka koji je objavljen u časopisu *Ed-Da'wa*, br. 367., 26. 7. 1392. h.g. Ovaj razgovor sa šejhom je vodio Abdur-Rahman b. Abdullah b. Akil.

U *Silsiletul-hadisi ed-daife* (1/18) kaže: "Koliko u knjizi *Ihja* ima hadisa za koje je sa sigurnošću potvrđeno da potječu od Vjerovjesnika, s.a.v.s., a oni, kako kaže hafiz hadisa El-Iraki i drugi, nemaju nikakvog utemeljenja."

MAHMUD MEHDI ISTANBULI (SAVREMENIK)

U uvodu knjige *Tehzibu mev'izatil-mu'minin* (str. 6) pojašnjava ono što je uradio u svojoj knjizi.

"Od najvažnijih stvari koje smo uradili jeste da smo spomenuli poglavlje o džihadu, kako bi *Tehzib* bio potpun. Imam El-Gazali nije se dotakao tematike džihada, uz svu njegovu važnost i veličinu. To je jedan od najvažnijih temelja islama poslije vjerovanja u Allaha. El-Gazalijevi protivnici su ga korili zbog ove ignorancije, a posebno zato što je živio u vremenu kada su krstaši i Tatari napali muslimanske teritorije i dio njih okupirali i poklali hiljade muslimanskih stanovnika tih pokrajina."[63]

63 *El-Bidaje ven-nihaje* (12/156), *El-Kamilu fit-tarihi* (8/189). Pogledaj ove knjige kako bi znao ništavnost tumačenja Seida Havvaa u njegovoj knjizi *El-Dževlat* (str. 145-146) u odbrani ovog pitanja.

ZAVRŠETAK

Neki pisci su spomenuli nazive knjiga koje su vezana za repliku, komentar i derivaciju hadisa iz knjige *Ihja*, pa sam želio da ih spomenem radi koristi na kraju bez dugog pojašnjenja ili komentara. Kažem:

1. Ibn el-Munejjir el-Iskenderi napisao knjigu *Ed-Dijau el-Mutelali fi te'akkubi el-Ihja lil Gazzali*. Ez-Zebidi je spominje u *Šerhul-Ihja* (1/33).

2. Hafiz hadisa El-Iraki ima tri djela u vezi s derivacijom hadisa iz *Ihjaa*:

a) *Ihbarul-ahjai bi ahbaril-ihjai* – ova knjiga je opširna;

b) *El-Kešful-mubin an tahridži Ihjai ulumid-din* – ona je srednjeg formata;

c) *El-Mugni an hamlil-asfar fil-asfar fi tahridži ma fil-Ihjai min ahbar* – ova knjiga je sažeta. Ove tri knjige spominje Ibn Fehd u knjizi *Lahzu el-elhaz* (str. 230-231).

3. Hafiz Ibn Hadžer napisao je knjigu *El-Istidraku ala tahridžil-ihja* od svog šejha El-Irakija. Spominje je hafiz hadisa Es-Sehavi u *El-Dževahir ved-durer* (str. 153).[64]

6. Šejh Abdulhakk el-Osmani napisao je knjigu *Tezkiretul-asfija bi tasfijetil-Ihja.* Spominje je doktor Džemil Ahmed u knjizi *Hareket et-Te'lif bil-lugatil-arebijjeti* (str. 425). Potom sam dobio fotokopiran primjerak ove knjige u rukopisu.

7. Šejh Tekijjuddin el-Hisni napisao je knjigu *Tahridžu ehadisi Ihja.* Spominje je Es-Sehavi u *Ed-Dav'u el-Lami'a* (11/81).

8. Šejh Abdullah es-Sebt napisao je zasebnu knjigu u pojašnjenju grešaka u *Ihjau.* Na nju je ukazao u svojoj poslanici *Sufijjatu šejhil-ezher* (str. 43).

Ovo su mišljenja i izreke učenjaka, imama i historičara o El-Gazalijevoj knjizi *Ihja ulumid-din* na koje sam naišao. Ako sam pogodio u svome odabiru, to je Allahovom blagodati i milošću, a ako sam pogriješio, onda je to moj nemar i pogreška.

64 To se prenosi u knjizi doktora Šakira Mahmuda Abdulmun'ima *Ibn Hadžer i studije njegovih djela* (str. 375). Hafiz hadisa El-Kasim b. Kutlubuga napisao je knjigu *Tuhfetul-ahjai fi ma fate min tahridžili-ihjai.* Spominje je Hadži Halife u knjizi *Kešfuz-zunun* (1/24). Ebu el-Hasen b. Šukr napisao je knjigu *Ihjau mejjiti el-ahja fi reddi ala kitabil-ihja.*

Tražim oprosta od Allaha Velikoga na početku i na kraju, javno i tajno. On oprašta i milostiv je.

Naš posljednji poziv je: Neka je zahvala Allahu, Gospodaru svih svjetova!

Ovo je svojim ustima izrekao i svojim perom napisao:

Ebu el-Haris Alijj b. Hasen b. Alijj b. Abdil-Hamid,

Ez-Zerka, Jordan,

18. 4. 1406. h.g. / 29. 12. 1985. god.

SADRŽAJ:

GAZALIJEVA KNJIGA IHJA ULUMID-DIN NA VAGI.....5

O IMAMU GAZALIJU.....5

ZAŠTO GOVORITI O EL-IHJAU.....7

EBU HAMIDOVA LIČNOST U ZNANJU I VLADANJU.....9

GOVOR ŠEJHU-L-ISLAMA IBN TEJMIJE.....12

IMAM GAZALI I ZNANJE ISPRAVNOG ISLAMSKOG VJEROVANJA.....16

IMAM GAZALI I ZNANJE O HADISU.....17

IMAM GAZALI I ZNANJE O GRAMATICI.....17

DVA RAZLIČITA STAVA PREMA EBU HAMIDU I NJEGOVIM KNJIGAMA.....18

ETAPA VLADANJA (PERIOD MEDITACIJE I TESAVVUFA).....21

UPOZNAVANJE SA KNJIGOM EL-IHJA I NJENA KRITIKA 26

ODAKLE JE CRPIO MATERIJU EL-IHJAA.....26

PODJELA EL-IHAJA U ČETRI POGLAVLJA....26

ZBOG ČEGA JE U EL-IHAJU DOŠLO DO MJEŠAVINE NEISPRAVNIH MATERIJA?.....28
IHJA ULUMID-DIN.....33
OŽIVLJAVANJE (PREPOROD) VJERSKIH NAUKA.....33
ET-TURTUŠI (520. h.g.).....40
EL-MAZERI (536. h.g.).....43
EBU BEKR B. EL-AREBI (543. h.g.).....47
KADIJA 'IJAD (544. h.g.).....49
IBN EL-DŽEVZI (u. 597. h.g.).....50
EN-NEVEVI (676. h.g.).....54
IBN TEJMIJJE (728. h.g.).....55
EZ-ZEHEBI (748. h.g.).....58
TADŽUDDIN ES-SUBKI (771. h.g.).....59
IBN KESIR (774. h.g.).....60
EBU EL-ABBAS EL-KABBAB (779. h.g.).....62
SALIH B. MEHDI EL-MAKBELI (1108. h.g.).....63
ABDUL-LATIF EL-HANBELI (1292. h.g.).....64
MAHMUD ŠUKRI EL-ALUSI (1342. h.g.).....66
IBN HAMDEJN EL-KURTUBI 68
IBN EL-KATTAN 69
MUHAMMED NASIRUDDIN EL-ALBANI...70
MAHMUD MEHDI ISTANBULI 72
ZAVRŠETAK.....73

STAVOVI ULEME O GAZALIJEVOJ KNJIZI *IHJA ULUMUD-DIN*

STAVOVI ULEME

O GAZALIJEVOJ KNJIZI
IHJA ULUMUD-DIN

ABDULLAH IBN SALIM EL-BETATIJ
ALI HASEN ALI ABDUL-HAMID